

Тимків Я. І.*

ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ПАРТІЙ І ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ ЗОВНІШНЬОЮ ПОЛІТИКОЮ УКРАЇНИ

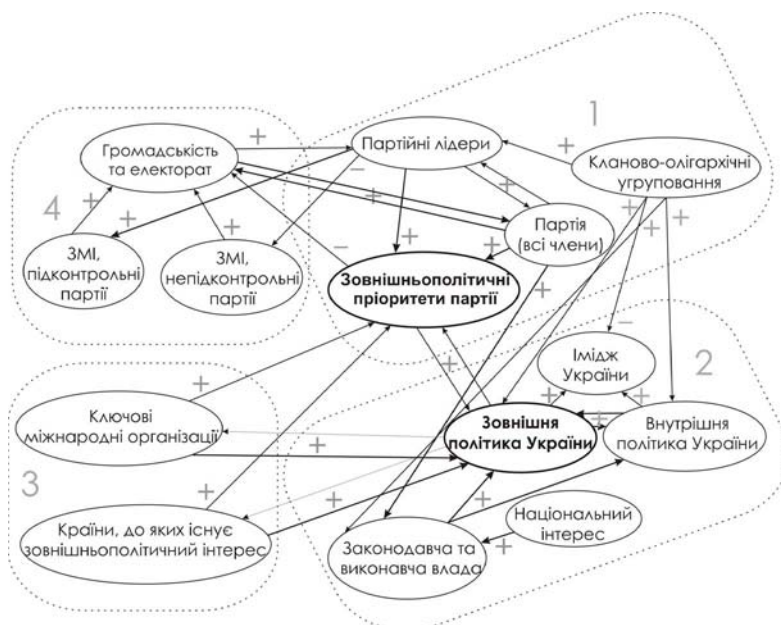
У даній статті представлено проведений аналіз за допомогою методу побудови когнітивної карти. Ця стаття дає можливість побачити процес формування партією її зовнішньополітичних орієнтацій, принципів та пріоритетів, а також процес формування зовнішньої політики та зовнішньополітичного курсу України, і відповідно взаємодію між цими двома ключовими факторами.

Ключові слова: зовнішня політика, зовнішньополітичні пріоритети, партії, Україна.

This article presents an analysis of the method of building a cognitive map. This article reveals the formation of the party of its foreign policy orientations, principles and priorities, and the formation of foreign policy and foreign policy of Ukraine, and therefore the interaction between these two key factors.

Keywords: foreign policy, foreign policy priorities, parties, Ukraine.

Для того щоб зрозуміти, яким чином зовнішньополітичні пріоритети партії відбиваються на зовнішній політиці України та її зовнішньополітичному курсі, а також на ставленні громадськості до цієї партії, важливо розглянути як саме формуються зовнішньополітичні пріоритети українських партій, напрями та принципи всередині партії, як політичної структури, які фактори мають вплив на їх формування. Дослідженні аспекти зображено на когнітивній карті-схемі (Малюнок 1.)

Мал. 1 Когнітивна карта взаємозв'язку зовнішньої політики України з формуванням зовнішньополітичних пріоритетів партій

Перш ніж розпочати аналіз, варто пояснити, що означає «фактор» при побудові когнітивної карти. Оскільки карта складена для політичного процесу формування зовнішньополітичних пріоритетів та зовнішньої політики загалом, то при аналізі братимуться визначення політологічного енциклопедичного словника:

Фактор політичний – усе те, що впливає значною мірою на політику в цілому та на окремі політичні процеси. З теоретичної точки зору політичним фактором

* кандидат політичних наук, Ph.D., доцент кафедри міжнародної інформації Національного університету «Львівська політехніка»

може бути: умова, рушійна сила, причина якогось політичного процесу. З практичного погляду політичним фактором може бути: окрема людина, політична або громадсько-політична організація; політичний процес; погляди або ідеї певного політичного діяча [1].

В першу чергу було обрано базисні фактори ситуації, і згруповано у 4 групи факторів:

1. Перша група – «Політична партія». Сюди належать такі фактори як: партійні лідери, всі члени партії, кланово-олігархічні групи та безпосередньо зовнішньополітичні пріоритети партії. Цільовим фактором в цій групі факторів є зовнішньополітичні пріоритети партії, всі решта ж факторів є факторами-індикаторами, оскільки визначають цільовий фактор, тобто показують можливість впливу на цільовий фактор при зміні факторів-індикаторів. Підбір факторів до цієї групи обумовлений процесом прийняття рішень всередині будь-якої партії. Адже програма партії та політика партії (основні принципи діяльності партії, її пріоритети, в т.ч. ті, що стосуються зовнішньої політики) формуються в процесі внутріпартійних дискусій та затверджуються на загальних зборах партії, установчих та звітно-виборчих конференціях. Водночас лідери партії є її натхненниками, джерелом ідей та основним засобом реалізації політики партії. Подекуди харизматичний лідер є уособленням партії, репрезентатором її політичних принципів, намірів та переконань. Не секрет також, що в сучасній політичній ситуації в Україні значну роль відіграють кланово-олігархічні групи як в процесі прийняття партійних рішень, так і в процесі прийняття рішень загальнодержавного масштабу.

2. Друга група факторів – «фактори, що формують уявлення про Україну як державу на світовій арені». Сюди входять: імідж України, її зовнішня та внутрішня політика, поняття національного інтересу та законодавча і виконавча влада, що представляє нашу державу у світі, формуючи та здійснюючи її зовнішню політику. Головним цільовим фактором цієї групи буде зовнішня політика України, при цьому імідж України буде її похідною, оскільки зовнішня політика є одним з головних факторів, що відображається на іміджеві нашої держави серед країн світової спільноти. Всі решта фактори будуть факторами-індикаторами. Це можна пояснити тим, що законодавча та виконавча влада через призму національного інтересу формує внутрішню та зовнішню політику, при цьому остання є часто заручницею першої та безпосередньо із нею пов'язаною. І саме зовнішня політика є цільовим фактором, а внутрішня – фактором-індикатором.

3. Третя група факторів – «зовнішні фактори». Сюди входять ключові міжнародні організації та країни, до яких існує зовнішньополітичний інтерес. До ключових міжнародних організацій слід віднести: ООН, ЄС, НАТО, СНД, СЕП та ГУАМ. Інший фактор, умовно названий «країнами, до яких існує зовнішньополітичний інтерес», поєднує в собі як країни, з якими Україна здійснює співробітництво, стратегічні партнери нашої держави, країни-сусіди, так і країни, розвиток активних відносин з якими є в планах недалекого майбутнього.

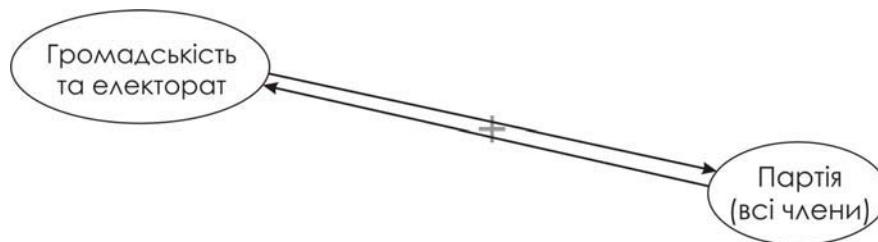
4. Четверту групу факторів умовно можна поєднати терміном «суспільні фактори». Сюди належать засоби масової інформації, а також громадськість. При чому ЗМІ варто розділити на такі, що знаходяться під контролем партії чи прихильно ставляться до неї, та незаангажовані, або такі, на які партія не має жодного впливу. Водночас серед громадськості варто виділити окремо електорат, тобто людей, які можуть брати участь у виборах, тобто становлять для партії найбільший інтерес. Серед цієї групи факторів важко визначити цільові та фактори індикатори. Оскільки для інших факторів на когнітивній карті вони є як одними, так і іншими. Так ЗМІ є цільовими факторами для впливу партії, водночас виступаючи для громадськості факторами-індикаторами. Водночас громадськість,

будучи цільовим фактором для ЗМІ, є фактором-індикатором для зовнішньої політики України.

Загалом у системі «цільовий фактор – фактор-індикатор» цільовим є фактор при наконечнику стрілки, тоді як фактором-індикатором завжди виступає фактор, що знаходиться при основі стрілки.

Стрілками зображено напрямки впливу, товщина стрілки визначає рівень впливу одного фактору на інший в координатах «слабкий - сильний», знак, що стоїть над стрілкою – залежність зміни одного фактору від зміни іншого: «+» - пряма залежність (збільшення одної величини призводить до збільшення іншої), «-» - обернена залежність (збільшення одного фактору призводить до зменшення іншого).

Отже, розглянемо перший блок факторів. Визначення політичної партії дає нам змогу поставити стрілку від «громадськості та електорату» до «партії (всі члени)», відповідно із знаком прямої залежності, тобто з «+», оскільки партія є уособленням групи громадськості, яку вони представляють – свого електорату, знаряддям участі громадян у формуванні політики держави [7]. Крім цього, партію розуміють «як засіб впливу політичної та державної еліти на маси», вона «будучи часткою суспільства, прагне до повноти впливу на нього, домагається цього, долаючи протистояння інших партій» [7]. Це пояснює стрілку у зворотній бік на когнітивній моделі між цими факторами. Над обома стрілками можна поставити знак «+», оскільки існує пряма залежність між партією та її впливом на громадськість і громадськістю та її підтримкою політичної партії.

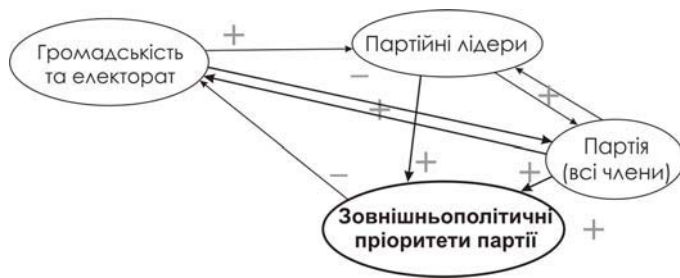

Для здійснення репрезентованого нею інтересу будь-яка партія прагне використати державну владу, впливати на неї, на процес її формування й функціонування. При чому, чим сильнішу позицію займає партія у суспільстві, чим більшою підтримкою вона користується, тим більшими є її можливості здобути владу та використовувати її для відстоювання інтересів громадськості. Відповідно, без всяких сумнівів, цей зв'язок є прямим, а відповідно позначений знаком «+» на когнітивній карті.

Партійні лідери (йдеться про принаймні першу десятку у виборчому списку партії, тобто людей, які мають вплив на всіх членів партії загалом та в регіонах зокрема, а також є відомими в суспільстві та користуються певною популярністю) відіграють велику роль при формуванні політичної концепції партії та її зовнішньополітичних пріоритетів.

Безумовно існує також двосторонній зв'язок між лідером та всіма членами партії, адже без підтримки членів партії, як і без підтримки громадськості, лідер перестає бути лідером, водночас без хорошого харизматичного лідера, ідейного натхненника партія втрачає свою підтримку в громадськості, послаблюються також зв'язки всередині партії між її членами, що може призвести до зникнення партії як політичної сили. Відповідно зв'язки між цими факторами є прямими та позначені на малюнку знаком «+».

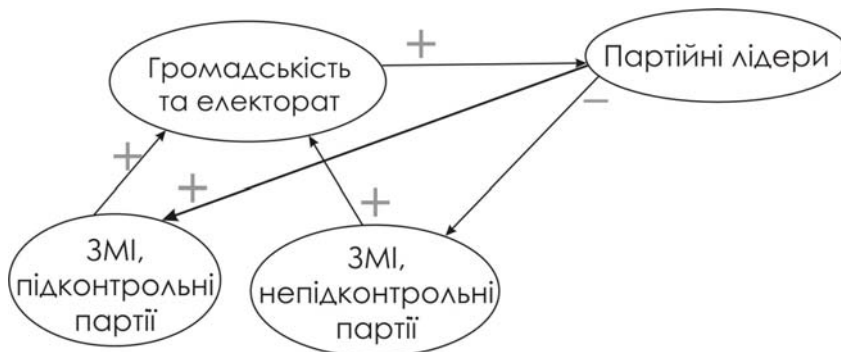
Цікавим є зв'язок між «зовнішньополітичними пріоритетами партії» та «громадськістю та електоратом». Зрозуміло, що зв'язок «громадськість-пріоритети» не є прямим, а здійснюється швидше опосередковано з допомогою лідерів партії та усіх членів партії загалом,

що і зображено на малюнку. Олександр Дергачов зазначає, що особливість сучасної України полягає в тому, що її зовнішня політика не має ґрунтовної опори в суспільстві, а відтак не може бути надійно усталеною. Це свідчить про слабкий вплив зовнішньополітичних пріоритетів, які декларують політичні партії, на громадськість та електорат. Програми партій більшою мірою зорієнтовані на боротьбу за виборця. Особливо це характерно для передвиборних програм. Партії і блоки свідомо уникають визначеності, надто ж – однозначності, в розділах, присвячених зовнішньополітичним проблемам [2].

Варто також звернути увагу на той факт, що партіям, які входять до політичних блоків доволі часто доводиться жертвувати своїми зовнішньополітичними пріоритетами заради досягнення політичного компромісу чи консенсусу (у кращому випадку). Валерій Чалий вказує, що зовнішньополітичні установки, задекларовані у передвиборній програмі блоку є результатом певного компромісу, внаслідок чого вони або втрачають визначеність, або взагалі вилучаються. Не рідко причиною вилучень «політично чутливих» положень є прагнення партій і блоків уникати заяв, що є проблемними, з огляду на регіональні відмінності геополітичних орієнтацій населення. У результаті, партії і блоки, яких можна віднести до правих і правочентристських та лівих і лівоцентристських уникають у передвиборних програмах чіткого позиціонування в координатах Схід-Захід. Центристські партії та блоки або врівноважують східний і західний напрями зовнішньої політики, або обмежуються декларацією основних засад і принципів зовнішньої політики чи зовсім вилучають з передвиборних програм зовнішньополітичну проблематику [8]. Таким чином можна сміливо ставити знак «-» між факторами «зовнішньополітичні пріоритети партії» та «громадськість та електорат», адже усі вище перелічені аргументи свідчать про обернену залежність між ними.

Варто, також описати взаємодію між партією та громадськістю через призму засобів масової інформації. Ні для кого не секрет, що ЗМІ сьогодні є «четвертою владою». Відповідно маючи такі «владні» повноваження, засоби масової інформації можуть стати як опорою, так і ворогом політичної партії та політичних лідерів при здійсненні їх політичного курсу. Не стане дивним і факт тісного взаємозв'язку між українськими ЗМІ та українськими політиками та політичними силами. Практично кожна політична сила в умовах інформаційного суспільства, де володіння інформацією вже є певним різновидом влади, а інформаційна зброя стає небезпечнішою за будь-які озброєння, прагне тим чи іншим способом впливати на засоби масової інформації. Впливом може бути як фінансова підтримка діяльності ЗМІ, так і інші засоби з арсеналу способів заохочення чи тиску. Таким чином, при проведенні когнітивного аналізу ЗМІ поділено на 2 підгрупи: підконтрольні та невідконтрольні політичній партії. Відповідно зв'язок між політичними лідерами та кожною з цих груп є різним. Оскільки чим прихильнішим є засіб масової інформації до партії, тим більший вплив партія має на цей засіб, і відповідно чим більший вплив має партія на ЗМІ, тим більше позитивних матеріалів можна розмістити у них, а відповідно мати кращий позитивний вплив на громадськість. Отже, зв'язок між партією (в особах полі-

тичних лідерів) і ЗМІ (підконтрольними або прихильними до цієї партії) можна зобразити як сильний і прямо пропорційний. Аналогічним буде і зв'язок між ЗМІ та громадськістю, адже ЗМІ є лише ланкою, за допомогою якої партія повідомляє громадськість та електорат про свою діяльність та здійснює вплив. Що стосується ЗМІ, на яких партія не має своїх впливів, і які є незаангажовані чи знаходяться під впливом інших партій, то тут зв'язок є оберненим і слабшим. Оскільки, при намаганні партії впливати на ці засоби масової інформації, вона стикнеться із більшим опором з їх сторони, що може призвести до негативного їх впливу на думку громадськості та електорату щодо цієї політичної сили.

Важливим фактором першого блоку є «кланово-олігархічні угруповання». Ці угруповання на сьогодні мають вплив як на партії, зокрема через посередництво партійних лідерів, так і на законодавчу та виконавчу владу загалом і процес

прийняття зовнішньополітичних рішень зокрема. У зовнішньополітичних відносинах для такої олігархічної еліти найбільш характерною рисою є відверте ігнорування та торгівля національними інтересами країни. Визначення зовнішньополітичних пріоритетів цією елітою обумовлюється виключно її власними потребами [4, с. 127]. Зображені зв'язки між «кланово-олігархічними групами» та «партійними лідерами», «законодавчою та виконавчою владою» та безпосередньо «зовнішньою політикою України» та «внутрішньою політикою України» є достатньо сильними та прямими, відповідно виділені товстими лініями та позначені знаком «+». Цей фактор, також відбивається на міжнародному іміджі нашої держави. Тому, без сумніву можна поставити стрілку разом із знаком оберненого зв'язку між цими угрупованнями та іміджем України.

Якщо продовжувати розгляд факторів другої групи, то варто зазначити що усі фактори тісно пов'язані один з одним, подекуди взаємо переплетені, що значно ускладнює аналіз їх взаємозв'язків.

Далі розглянемо такі фактори як влада, зовнішня та внутрішня політика та імідж країни. З аналізу історичних подій бачимо, що внутрішньополітична співпраця (або протистояння) прямо впливає на ефективність зовнішньої політики, і залежить від ефективності внутрішніх перетворень, консолідації еліт та суспільства в цілому навколо стратегічних цілей та пріоритетів розвитку України [4, с. 63]. Певним наслідком саме протистояння стала дезорієнтація наших зовнішньо-

політичних партнерів і усталення для багатьох країн імідж України, як непередбачуваного і нерозважного партнера, поведінку якого визначають амбіції політиків і ситуативні внутрішньополітичні домовленості [5].

Тому, цілком обґрунтовано можна позначати прямі і сильні взаємозв'язки між владою та зовнішньою політикою, владою та внутрішньою політикою, а також напряду між зовнішньою та внутрішньою політикою. Також, це визначає прямий зв'язок між внутрішньою та зовнішніми політиками і іміджем нашої держави. Така ситуація призводить не лише до погіршення іміджу країни, але й до появи низки зовнішніх загроз. Так «ескалація конфлікту між гілками влади веде до руйнації інститутів держави, послаблення її суверенітету, зростання можливостей іноземних держав втручатися у внутрішні справи країни та впливати на прийняття зовнішньополітичних і внутрішньополітичних рішень» [4, с. 38]. Саме тому ці зв'язки виділено сильніше на карті.

В процесі формування зовнішньої політики та зовнішньополітичного курсу України надзвичайно важливим є поняття «національного інтересу». Саме тому він був введений до блоку факторів 2 групи у когнітивній карті. Про пріоритет національного інтересу йдеться у Конституції України, у програмах практично усіх партій, не оминають цього поняття і при оцінці зовнішньої політики України у різноманітних аналітичних матеріалах та статтях.

Продовжують існувати суперечності щодо примату національного інтересу, пов'язані як з визначенням самого поняття «національного інтересу», так і з об'єктивною ідентифікацією національного інтересу, прагненням правлячих еліт до ототожнення власних корпоративних інтересів з інтересами нації чи інтересами універсального масштабу [4, с. 91].

Одним з ключових механізмів реалізації національних інтересів є відповідний зовнішньополітичний курс, покликаний насамперед забезпечити стратегічні й геополітичні інтереси у сфері національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності, захисту політичної незалежності та демократичного розвитку, недоторканості кордонів, а також економічні інтереси, пов'язані із захистом національної економіки, її інтегруванням у світове господарство, формування для неї сприятливих зовнішніх умов, та регіональні і локальні інтереси, пов'язані із забезпеченням потреб внутрішнього розвитку держави, захистом законних прав і свобод громадян та її юридичних осіб за кордоном. Національні інтереси мають довгостроковий характер і є визначальними при формуванні стратегічних цілей, пріоритетних завдань і ключових напрямків внутрішньої та зовнішньої політики нашої країни [4, с. 93]. Тому, на когнітивній карті законодавча та виконавча влада формують внутрішню та зовнішню політику України через безпосередній та сильний вплив національних інтересів, що позначено товстішою лінією та знаком «+».

Ще одним блоком факторів, які активно впливають на формування та реалізацію як зовнішньополітичних пріоритетів партій, так і зовнішньої політики загалом, є фактори міжнародного середовища, тобто «країни, до яких існує зовнішньополітичний інтерес» та «ключові міжнародні організації».

Положення стосовно розвитку двосторонніх відносин з певними державами містять практично всі програми партій. Окремі партії визначають конкретні напрями співробітництва, наприклад Росія, країни СНД, країни Європейського Союзу, Балтійсько-Чорноморського регіону, США тощо. Інші просто зазначають важливість розвитку відносин

України з країнами, з якими вона має спільні інтереси. Аналогічно, ключові (для України) міжнародні організації, такі як ООН, ЄС, НАТО, СНД, ЄЕП знаходять своє відображення у партійних документах більшості політичних сил нашої держави. Таким чином, зв'язок між цими двома факторами та зовнішньополітичними пріоритетами партії не викликає жодних заперечень. Цей зв'язок можна також охарактеризувати як прямий («+»), адже партії керуються у своїх програмах національними інтересами, і якщо країна чи організація чинить дії, що їм не суперечать, то це відповідно позитивно впливає на ставлення політичної партії до цієї країни чи організації і навпаки.

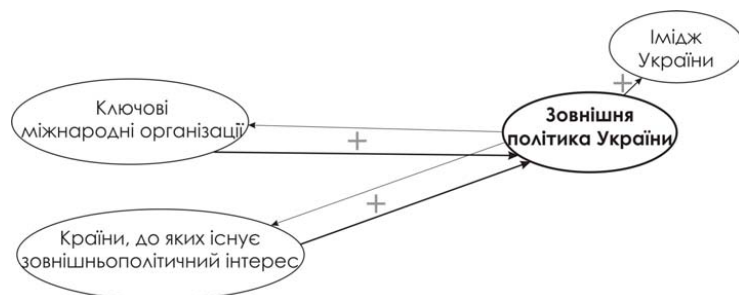
Існують також зв'язки між цим блоком факторів та зовнішньою політикою України. Загалом в суспільстві довгий час побутувала думка, а, можливо, в деякій мірі побутує і досі, про те, що Україна не є цілком самостійною у здійсненні своєї зовнішньої політики. І Україна втратила й продовжує втрачати свої позиції на міжнародній арені; нерідко вона виступає не суб'єктом, а скоріше об'єктом міжнародної політики, підпадаючи під значний вплив з боку інших держав та міжнародних організацій [6]. Тому, у моделі зазначено зв'язок між факторами четвертого блоку та зовнішньою політикою України, причому його можна виділити як сильний і прямий, тобто поставити товстішу стрілку та знак «+». Також, багаторівнева співпраця між Україною та її стратегічними партнерами (США, Польща, Росія), і державами, з якими Україна веде активне співробітництво (Канада, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія) та розвиває активні двосторонні відносини (країни Близького Сходу, Азії, Африки, Латинської Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону) може обумовлювати існування прямого зв'язку між цими факторами.

Водночас існує зв'язок у зворотній бік: від «зовнішньої політики України» до «ключових міжнародних організацій» та «країн, до яких існує зовнішньополітичний інтерес». Щоправда, цей вплив є незавжди позитивного характеру. Таким чином це свідчить не лише про вплив зовнішньополітичного курсу країни на ставлення до неї міжнародного середовища, а й на користь тези про те, що повинна існувати узгодженість усіх гілок влади щодо формування такого курсу.

Отже, можна говорити про те, що не лише міжнародне середовище може впливати на зовнішню політику держави, а існує і зворотній зв'язок: вплив зовнішньої політики на міжнародне середовище.

Врешті, залишається лише розглянути зв'язок між такими двома факторами як «зовнішньополітичні пріоритети» та «зовнішня політика України», що є однаково важливими для когнітивного аналізу. Цей зв'язок є, без всяких сумнівів, сильним і прямим. Адже партії, сформувавши власні зовнішньополітичні пріоритети, приходять до влади, щоб у взаємодії (дискусіях, консенсусах, компромісах) формувати зовнішню політику України. І навпаки – зовнішньополітичний курс української влади викликає або схва-

лення або заперечення у політичних партій, що є активними учасниками загального процесу прийняття політичних рішень в державі, що відповідно відбивається у формуванні та корективах їх зовнішньополітичних пріоритетів. Таким чином, на когнітивній карті зображено двосторонній прямий взаємозв'язок між цими факторами, тобто поставлено стрілку відповідної товщини із знаком «+».

Додатково, як вказує Валерій Чалий, в контексті формування зовнішньої політики, позиція України має бути узгодженою та консолідованою, з врахуванням позицій основних політичних сил, після консультацій з парламентом. Корисним було б задіяння потенціалу неурядових організацій, зокрема аналітичних центрів. Тим більше, що реалізація зовнішньої політики в широкому розумінні – завдання не тільки органів влади, але й широкої громадськості. Зовнішня політика повинна мати системний і науковий характер. При цьому визначення її пріоритетів повинно базуватися на чітких національних інтересах держави та її реальних можливостях. Від того, наскільки вдасться використати зовнішні чинники для прискорення внутрішніх соціально-економічних і демократичних перетворень залежить місце і роль України у світовій міжнародній системі [3, с.24].

Підсумовуючи, дана стаття мала на меті розглянути проведений аналіз з допомогою методу побудови когнітивної карти, і дає можливість побачити процес формування партією її зовнішньополітичних орієнтацій, принципів та пріоритетів, а також процес формування зовнішньої політики та зовнішньополітичного курсу України, і відповідно взаємодію між цими двома ключовими факторами.

Список використаної літератури:

1. Бургін М.С. Фактор політичний // Політологічний енциклопедичний словник / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Укр. асоціація політологів; Ред.: Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкін, В.П. Горбатенко. - 2-ге вид, доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 686
2. Дергачов О. Парламентські вибори-2002 і зовнішня політика України // Національна безпека і оборона. – 2002. – №2. – С.47
3. Зовнішня політика України: матеріали парламентських слухань / Струк О., Бері М., Мариній М. та ін. – Київ: ЦТІ «Е та Е», 2004. – 198 с.
4. Зовнішня політика України-2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети / За ред. Г. М. Перепелиці. – Київ: ВД "Стилос", 2007. – 272 с.
5. Кравченко В. Змінюємо шурячі перегони на бій биків // Дзеркало тижня. – 2009. – №49(728) – [Електронний ресурс]: <http://www.dt.ua/1000/1550/65096/>
6. Пашков М. Зовнішня політика України: позиції та оцінки громадян // Національна безпека і оборона. – 2002. – №2.
7. Рябов С.Г. Партія політична // Політологічний енциклопедичний словник / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Укр. асоціація політологів; Ред.: Ю.С. Шемшученко, В.Д. Бабкін, В.П. Горбатенко. - 2-ге вид, доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 474.
8. Чалий В. Зовнішньополітична сфера в передвиборних програмах партій і блоків // Національна безпека і оборона. – 2002. – №2.